

A legutóbbi Bertók László-kötet darabjainak születését apró cédulákon, irkák gyűřött füzetlapjain, letépett újságszéleken képzelem. A lélek és a test fáj-dalmainak hol erősödő, máskor halkuló morzejeleinek gyűjteménye a *Firkák a szalmaszálra*. A nyolc-
vanéves költő meghatá-
rozó kérdése: „Most akkor
az utolsó szalmaszál tart?
/ Vagy firkáid tartják a
szalmaszálát?” (*Szalma-
szál*).

Kakuk Tamás 75

SZALMASZÁLBÓL A VILÁG

Bertók László:

Firkák a szalmaszálra

Életkorából adó-
dóan gyakran karcos kőr-
házi ablaküvegen át látja
a világot. Az orvosi mű-
szerek hideg érintésének, a kórisme kutatásának elviselésével: „Vájkálnak
benned / ujjal, tükörrel, katéterrel, / de azt egyik sem, amit érzel.” (*Vájkálnak
benned*). Az idő a hypóval fertőtlenített folyosókhöz, a kórtermekben kipá-
rolgó testek álmaihoz köti. A lelki és testi kínok a mindennapok részei, a
művek ebből fakadóan pengeélesen jelenítik meg a létezés földnehéz és por-
könnyű valóságát: „Koszorúerek? Meszes csigolya? / Ízületek? – Most akkor
mi baja?” (*Mi baja?*) A szövegekben az öregkor egészségi gondjainak nyűge
sokszor összefut az idősök jelenkori társadalmi helyzetének megítélésével.
Ennek a felismerésnek az ironikus fanyarsága az utolsó erős rímiszóval fordul
át keserűségbe: „Neve nyugdíjas, foglalkozása beteg, / ha nem tud szakmát
váltani, belegebéd.” (*Neve nyugdíjas*).

Egy jezsuita szerzetes szerint, ha tudomásul vesszük az igazságot,
akkor eljuthatunk a szabadsáig. Bertók László tömör versformái mindig is
ebbe az irányba mutattak-mutatnak: „Kifelé az időből, befelé a térbe... /
Lehet, hogy egyszer csak rálátsz az egészre?” (*Lehet, hogy?*) A kétsorosok
rövid vakuvillanásokkal világítják meg a belső és külső történéseket: „A lélek
rebben, emelkedne, / s zuhan vissza menten a testbe.” (*A lélek rebben*).
A megidézett sorokból is kitéőnik, a szalmaszál-szövegek korántsem töreke-
nyek. Ha valakinek megadatott gyermekkorában a szalmakazlak mászása, jól
tudja, a szalmaszálak sebeket szűrhatnak.

A kimondhatatlannal való szembenézés a költészet nyelvén nagyon is
kimondható: „Mozogni, menni el, menekülni tőle / hogy amíg utolér, ne le-
gyen előnye.” (*Amíg utolér*). Bátor belenyugvással cipelni a jövő egyes szám
első személyének súlyos terhét: (egyszer) én fogok meghalni. A betegségek
fogságában nincs amnesztia, legfeljebb kényszerűen bölcs belenyugvás:
„Hátrál, nekifut, harcol ellene, / aztán legyint, egyezkedne vele.” (*Hátrál,
nekifut*). Mi végre a szenvedés? Az örök kérdés misztériuma mögöttesen

teremtődik meg a versekben. Az elsődleges felületen ott van a napi túléléshez nélkülözhetetlen önirónia. A felülemelkedés, a távolságtartás, hogy a művekben még láthatóbban rajzolódjon ki a valóság. „Azért, mert letudtad a nagyobbik részét, / ne hidd, hogy ajándékba kapod a végét.”
76 (Ne hidd).

A szalmazsál-szövegek szikárságukkal hozzák létre a bertóki versbirodalom új tartományát. Az önazonos költői személyiség kétsorosai ismét bizonyítják költészetének megújulási képességét. A most közreadott könyv versei érzékenyen rezonálnak a belső és külső világ jelenségeire. Világlátásuk szilárd kötődéssel kapcsolódik szonett-sorozatához (*Három az ötödiken*, 1995), a haikuk háromkáihoz (*Háromkák*, 2004), a prózaversekhez (*Hangyák vonulása*, 2007), hogy a kiteljesedett pálya néhány kiemelkedő teljesítményére hivatkozzunk. Ha alaposan szemügyre vesszük, értelmezzük a *Firkák a szalmazsálra* minimálisra redukált szövegeit, észlelhetjük, hogy az alkotói módszer az optikai zoom működéséhez hasonló. Közelítéssel nagyítja fel a jelenségeket, hogy igazán a mélyükre lássunk. A kétsorosokról eszünkbe juthat az intervall módszer, amikor a gyors rövidtávú futások közti mozgással eltöltött pihenőidők tesznek képessé a hosszabb távok eredményesebb teljesítésére. A versek is kikövetelik olvasójuktól a lélegzetvételnyi szüneteket, hogy erősebb lélekkel kövesse a költőt életmaratonján.

A történelem, a politika, a múlt traumái jelen vannak a költői életműben, értelemszerűen a mostani kötetben is. Ahogy erről Bertók az egyik interjúban nyilatkozik: „Engem 1955-ben, tizenkilenc éves koromban megaláztak, megkínóztak, börtönbe zártak, töröltek a főiskoláról a verseim miatt. De hát én nem akartam politikus lenni soha, csak költő.” Ennek az időszaknak feldolgozásával foglalkozik önéletrajzi, korabeli iratokkal dúsított prózai műve, a *Priusz* (1994). A *szalmazsálakban* is megtalálhatjuk azoknak a napoknak, heteknek, hónapoknak zárványokba rejtett lenyomatait: „Futnál, repülnél fölfelé a lejtőn, / s cirkli, etető, nincs kilincs az ajtón.” (*Ajtó*, 1955.) Az ifjúság fájdalma és az öregkor szenvedése különös szintézisben ragyog fel az előzővel szomszédos kétsorosban: „Ifjan, a börtönben összeestél egy zsák alatt. / Vénen, a bőrödben a rab is, a zsák is te vagy.” (*Zsák alatt*). A vers önkéntesen szűkre szabott cellájában a költő a megélt tapasztalatok olyan összegzését adja, amely a végtelen horizontját kínálja olvasójának. Nem a magasban elhelyezett cellaablakon, inkább a befelé forduló csendes magányban.

A Bertók-líra változó világában az alkotó nyitottsága és műgondja – a jobb híján közéletinek nevezett versek esetében – is tetten érhető. Az életmű egészének meghatározó vonása a (köz)ügyek iránti érzékenység. Az ilyen indíttatású sorok nézőpontja természetesen tágasabb a napi történéseknél, holott nyilvánvalóan azokból építkezik. „Ha nyakad s vállad is

lecsavarhatnád, / akkor mi fájna? Az utca? Az ország?” (*Séta*). Még akkor is, ha az ifjúság éveire emlékeztető plebejusi indulat idéződik fel: „Mert nem tapsolod velem, hogy milyen jó, / folyton ezt röfögi, mindenki disznó.” (*Disznó*). Megtalálhatjuk azt a csalódottságot is, amelynek okát a közösségi álmok (és ügyek) valóra váltásának elmaradásában sejtjük, s az ebből eredő lemondó hiányérzetet: „Az altató, hej, ha húsz éve ki-kapcsol, / már ébren sem álmodsz, se jobbról, sem balról.” (*Altató*). Roskó Gábor groteszkbe hajló rajzai is ebbe az irányba mutatnak. Az oldalpárokat átkötő illusztrációk grafikusa értő olvasója a Bertók-verseknek. Sajátosan ironikus látásmódja nem idegen a társadalmi visszasságokat bíráló versektől. Mintha mozgásban lennének a sorok közt bujkáló figurák karakterisztikus vonalai.

A könyv versei három téma köré csoportosíthatók, de ezek nem különülnek el egymástól. Hullámzásukban állandó érintkezési pontokat találunk, így a fiatalkori igazságtalan meghurcoltatás lélekbe égett emlékeiben, a napjaink közéletére reagáló ironikus reflexiókban, a betegségekben eredő elesettségekben, a halálra utaló mondatokban. Ez utóbbiról Bertók László így fogalmazott: „ami megszületik, az el is múlik, de ezt nem szabad lemondóan és passzívan tudomásul venni”. A költő ellenszere nem lehet más, csak a versírás, az orvosi kémia szerepei a testet gyógyíthatják, de a lelket csak az alkotás folyamata, a megszülető művek: „Altatót ad, s megtoldja, hogy „Hát / magát aztán jól megkínózták.” (*Éjszakás orvosnő*)

A test idegpályáinak fájdalmai kiélesített megfigyelési képességeket hoznak létre a lélekben, s ennek kétsoros lenyomataiban közös szenvedéseink sűrűsödnek össze. Érzéki megtapasztalásuk ugyan személyes, átélhetetlen mások számára, de az ebből eredő üzenetek, vagyis a versek nagyon széles kaput nyitnak mindnyájuknak. Életkor, érzékenység, bátorság határozza meg, mennyire merünk belesni: „Felállni, lépegetni, menni, menni... / Amíg meg tudod tenni, ennyi... Semmi” (*Semmi*). Az öregség létállapota adomány és nyűg egyszerre, a következtetés ebben a helyzetben sem lehet más, mint a túlélés: „Mielőtt föl- adnád, elszibbadnál végképp / elkap a spontánlúktetés, a még..., még...” (*Spontán*). Ezt egészíti ki Bertók László szemérmes vallomása: „Mert a konklúzió mindig ugyanaz lesz, / mint az anyaölbe, menekülsz a versbe.” (*Konklúzió*) Ez a két sor annak a morális magatartásnak az összefoglalása is lehetne, amely végigkísérte a szerző munkásságát; a hité a vers tisztaságában és erejében. Ezért fontos ez a kötet: a benne olvasható kétsorosok szilárd építőkövei a példamutató életmű egészének. (*Magvető, Bp., 2015*)